

Recenzja pracy doktorskiej mgr Jacka Biskupskiego
pt. Koncepcje wychowania do trzeźwości w dwudziestoleciu międzywojennym.
Analiza wybranych czasopism

Przedmiotem analizy i oceny jest rozprawa doktorska Pana mgr Jacka Biskupskiego, napisana pod kierunkiem Pana Prof. UAM dr hab. Piotra Gołdyna na Wydziale Nauk Pedagogicznych Dolnośląskiej Szkoły Wyższej we Wrocławiu.

1. Kompozycja i zawartość tekstu

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska mieści się w obszarze tematycznym historii wychowania. Spis treści poprawnie informuje o zawartości rozprawy, wskazując na jej logiczny i zwarty układ. Struktura pracy jest przejrzysta. Tekst liczy 320 ponumerowanych stron i 35 stron bibliografii.

Praca rozpoczyna się Wstępem, w którym Autor przedstawił sposób definiowania w okresie II Rzeczypospolitej pojęć „alkoholizm” i „alkoholik”, zdefiniował cel podjętych badań oraz wyjaśnił przyczyny zainteresowania się tematem. W wyczerpującym zakresie zaprezentował też stan dotychczasowych badań nad omawianym zjawiskiem podkreślając, że chociaż istnieją publikacje poruszające problematykę wychowania do trzeźwości w okresie zaborów i w pierwszych latach XX wieku (m. in. prace I. Krasieńskiej, R. Bednarz-Grzybek, J. Besali, A. Bołdyrew), brakuje syntetycznego opracowania tego problemu, opartego na analizie (wybranych) czasopism ukazujących się w II Rzeczypospolitej. Wymienił też przykładowe periodyki, w których poszukiwał informacji, przedstawił wykorzystaną metodę (monografię pedagogiczną) i technikę (analizę dokumentów) opracowania zgromadzonego materiału badawczego. Zapowiedział również wykorzystanie jako materiału źródłowego prasy lokalnej, nie sprecyzował jednak, o jakie czasopisma chodzi, ani też co stanowiło kryterium ich doboru.

We Wstępie (s. 14) mgr J. Biskupski zapowiedział wykorzystanie w rozprawie informacji pochodzących z wydawnictw zwartych, takich jak: „uchwały, ustawy i inne akty prawne, do których zalicza się regulaminy i rozporządzenia” (s. 14). I rzeczywiście, takie odniesienia znajdziemy w tekście, ale dopiero w rozdziale trzecim. We Wstępie i dwóch pierwszych rozdziałach nawiązując do dokumentów normatywnych i zawartych w nich zapisów Autor odwoływał się głównie do omawiających je opracowań, chociaż zasadne byłoby przywołanie źródła i podanie pełnej nazwy

dokumentu, np. pisał o pierwszej polskiej ustawie regulującej kwestie opieki i pomocy społecznej, która obowiązywała od 21 marca 1924 roku, powołując się w przypisie na artykuł M. Brenk opublikowany w „Pracy Socjalnej” z 2014 r. Tymczasem warto byłoby napisać (choćby tylko w przypisie), że była to Ustawa z dnia 16 sierpnia 1923 roku o opiece społecznej (która rzeczywiście zaczęła obowiązywać sześć miesięcy po jej uchwaleniu, czyli od 21 marca 1924 roku) i podać źródło (Dz. U. 1923, nr 92, poz. 726). Korzystanie z opracowań bez odwołania się do źródła, jak np. w przypadku Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 14 października 1927 r. o zwalczaniu żebractwa i włóczęgostwa (Dz. U. 1927, nr 92, poz. 823) przyczyniło się do podania przez Autora błędnej daty obowiązywania tego dokumentu (w/w rozporządzenie zaczęło obowiązywać od 25 października 1927 r., a nie jak podał Autor na s. 7 - od 9 listopada tegoż roku).

Dysertacja składa się z czterech rozdziałów, a których pierwszy stanowi wprowadzenie w problematykę alkoholizmu w Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego. W rozdziale drugim autor przeanalizował koncepcje wychowania do trzeźwości, propagowane na łamach trzech grup czasopism: 1) „abstynenckich” i religijnych, 2) pedagogicznych i oświatowych oraz medycznych. W rozdziale trzecim zaprezentował działania podejmowane przez administrację państwową, Kościół oraz instytucje społeczno-oświatowe, mające na celu zapobieganie zjawisku alkoholizmu. Ostatni rozdział został poświęcony koncepcjom i projektom wychowania do trzeźwości, opracowanym przez przedstawicieli duchowieństwa, wybitnych pedagogów i lekarzy. Treść poszczególnych rozdziałów odpowiada ich tytułom.

Rozprawa pod względem formalnym nie budzi zastrzeżeń, zawiera wszystkie konieczne elementy strukturalne: wstęp, zakończenie, bibliografię, spis tabel i rysunków. Na końcu autor zamieścił również streszczenie rozprawy w językach polskim i angielskim.

Przegląd literatury jest imponujący i dostosowany do postawionego problemu. Układ bibliografii ułatwia poruszanie się w proponowanej literaturze. Autor dysertacji poprawnie podzielił wykorzystany do analiz materiał na: akty prawne i źródła drukowane, czasopisma wydawane do 1939 roku (z wykazem wykorzystanych artykułów, pochodzących z tych czasopism), opracowania wydane przed 1939 rokiem, opracowania opublikowane po II wojnie światowej oraz publikacje w wersji elektronicznej.

W pracy Autor zamieścił wykazy tabel i rysunków, jednak tytuły niektórych tabel nie zostały doprecyzowane, np. „Tabela 4. Wyniki ankiety wg J. Szmurło”, „Tabela 5. Częstotliwość picia u dzieci szkół powszechnych”, „Tabela 11. Zestawienie terytorialne w badaniu S. Adamowiczowej”. Na podstawie samych tylko tytułów trudno określić ich zawartość. W spisie tabel brakuje też informacji o stronach, na których zostały one zamieszczone w pracy. Informacje na temat źródła, z którego pochodzą dane przedstawione w tabelach, zostały umieszczone nie pod poszczególnymi tabelami, ale

w przypisach dolnych. Podobnie w przypadku spisu rysunków – brakuje stron, na których je zamieszczono.

Pod koniec wstępu Pan mgr J. Biskupski zaznaczył, iż całość rozprawy uzupełnił o aneksy, „które zawierają statuty organizacji trzeźwościowych, ustawy przeciwalkoholowe (1920, 1922) i ustawę monopolową, a także zapis projektu konwencji międzynarodowej dotyczącej zwalczania alkoholizmu z 1937 roku” (s. 16). Dokumenty te niewątpliwie mogłyby wzbogacić dysertację, gdyby się w niej rzeczywiście znalazły. Niestety, z jakiegoś powodu nie zostały w niej zamieszczone.

2. Poznawcza wartość zadania badawczego podjętego przez Autora rozprawy

Dysertacja została poświęcona problemowi alkoholizmu i koncepcjom wychowania do trzeźwości w okresie II Rzeczypospolitej. Zagadnienia te są istotne ze społecznego punktu widzenia, mają też charakter ponadczasowy. Chociaż zmieniają się warunki polityczne i społeczno-gospodarcze, a wraz z nimi oblicze uzależnień, pojawiają się nowe przyczyny sięgania po używki, niemniej jednak alkoholizm wciąż stanowi poważny problem społeczny. Wiąże się często z działalnością przestępczą, prowadzi też do innych poważnych następstw: znacznego pogorszenia się lub utraty zdrowia, zaniedbywania obowiązków rodzinnych i zawodowych, cierpienia osób z najbliższego otoczenia alkoholika, dość często także rozbicia rodziny. Dlatego też poszukiwanie najbardziej skutecznych sposobów profilaktyki uzależnienia od alkoholu oraz terapii skierowanej do alkoholików i ich rodzin stanowi ważne wyzwanie społeczne.

Dysertacja Pana mgr Jacka Biskupskiego stanowi próbę przybliżenia koncepcji teoretycznych i praktycznych dokonań naszych przodków na polu walki z alkoholizmem w dwudziestoleciu międzywojennym. Po długoletniej niewoli odradzające się Państwo Polskie stanęło przed wieloma trudnymi zadaniami – wśród nich walką z plagą pijaństwa. Włączyły się w nią różne środowiska, a dostrzeżenie wagi problemu i skierowanie oddziaływań przede wszystkim na młode pokolenie przyczyniło się do ograniczenia rozmiarów zjawiska. Dzisiaj alkoholizm jako jedno z wielu uzależnień jest usuwany niejako na dalszy plan. Znacznie częściej w publikacjach poświęconych uzależnieniom wymienia się Internet, gry komputerowe, narkotyki i dopalacze. A przecież z alkoholizmem i powodowanymi przez niego problemami każdy z nas spotyka się niemal na co dzień. Warto więc poznać sposoby walki z tym uzależnieniem, propagowane i stosowane w minionych dziesięcioleciach.

Przedstawiona do oceny rozprawa stanowi niewątpliwie ważne źródło informacji na temat rozmiaru zjawiska alkoholizmu w dwudziestoleciu międzywojennym i podejmowanych prób jego przezwyciężenia. Należy przy tym zwrócić uwagę, że materiał źródłowy poddany przez Pana mgr J. Biskupskiego analizie i ocenie – tj. czasopisma propagujące abstynencję i czasopisma religijne, periodyki pedagogiczne oraz medyczne – wyznaczył kierunek rozważań nad omawianym zjawiskiem.

Wymienione czasopisma kładły szczególny nacisk na prezentację zasięgu problemu i potrzebę natychmiastowego podjęcia działań profilaktycznych i zaradczych.

3. Teoretyczne podstawy badań

W rozdziale pierwszym Autor przedstawił społeczne tło zjawiska alkoholizmu w Polsce w latach 1918-1939. Przeanalizował w nim przyczyny i skutki alkoholizmu, zaprezentował wyniki badań prowadzonych przez lekarzy, nauczycieli, księży i przedstawicieli samorządów lokalnych nad zjawiskiem alkoholizmu wśród dzieci i młodzieży. Zwrócił też uwagę na funkcjonujące w społeczeństwie początku XX wieku stereotypy, dotyczące konieczności spożywania napojów alkoholowych. Analizę zjawiska oparł na ukazujących się w dwudziestoleciu międzywojennym opracowaniach poświęconych problematyce alkoholizmu oraz czasopismach o zasięgu ogólnopolskim (m. in. „Opiekun Społeczny”, „Świt”, „Oświata Polska”) i lokalnym („Gazeta Bydgoska”, „Lech. Gazeta Gnieźnieńska”, „Goniec Krakowski”, „Łódzkie Echo Wieczorne”). Czasami korzystał też z opracowań, które ukazały się po II wojnie światowej oraz prac najnowszych, wydanych po 2000 roku.

Dwa pierwsze podrozdziały rozdziału pierwszego zawierają wyczerpujące omówienie przyczyn i skutków alkoholizmu. W trzecim podrozdziale Pan mgr J. Biskupski przedstawił wyniki badań zamieszczanych na łamach czasopism omawianego okresu nad pijaństwem wśród dzieci i młodzieży. Wynika z nich, że alkohol spożywało od 70% do niemal 90% badanych uczniów różnych typów szkół (s. 47-52). Wśród Polaków mieszkających we Francji sytuacja była jeszcze trudniejsza, gdyż w grupie badanych 11-latków 100% chłopców i 92% dziewcząt piło alkohol (informacje z czasopisma „Opieka nad Dzieckiem” z 1927 r). Sądzę, że warto byłoby zweryfikować te dane z informacjami pochodzącymi z innych źródeł. Niewątpliwie w okresie II Rzeczypospolitej alkoholizm wśród dzieci i młodzieży występował częściej niż obecnie, należy jednak pamiętać, że celem pism, zwłaszcza tzw. trzeźwościowych, było takie ukazanie problemu, które zwróciłoby uwagę czytelników i wskazało na natychmiastową potrzebę podjęcia działań zaradczych.

4. Analiza i interpretacja zgromadzonego materiału badawczego

Zasadniczą część rozprawy stanowią rozdziały drugi, trzeci i czwarty, prezentujący koncepcje wychowania do trzeźwości publikowane na łamach czasopism, analizę działań różnych podmiotów społecznych w zakresie zapobiegania uzależnieniom od alkoholu dzieci, młodzieży i dorosłych oraz koncepcje wychowania do trzeźwości wybitnych przedstawicieli duchowieństwa, pedagogów i lekarzy. Przeprowadzona analiza oparte zostały na materiale źródłowym, pochodzącym z czasopism o różnych profilach i różnym zasięgu terytorialnym, publikacjach ukazujących się w dwudziestoleciu międzywojennym, ustawach i rozporządzeniach z lat 1918-1939 oraz pracach opublikowanych w II połowie XX i na początku XXI wieku.

W rozdziale drugim poświęconym analizie koncepcji wychowania do trzeźwości, prezentowanych na łamach wybranych czasopism, wątpliwość może budzić podział czasopism na pedagogiczne i oświatowe. Właściwie nie wiadomo, co było podstawą tego podziału i które z analizowanych tytułów Autor zaliczył do pism oświatowych. Natomiast zamieszczenie analizy czasopism tzw. abstynenckich i religijnych w jednym podrozdziale wydaje się uzasadnione, gdyż jak Pan mgr J. Biskupski już we Wstępie zaznaczył, redaktorami i autorami tekstów w przypadku obu rodzajów periodyków były często osoby duchowne (s. 15). Również analiza tekstów publikowanych na łamach czasopism medycznych jest jak najbardziej uzasadniona.

W rozdziale trzecim Autor poddał analizie działalność administracji państwowej, Kościoła i instytucji społeczno-oświatowych w zakresie zapobiegania alkoholizmowi. Dopiero w tym rozdziale (w podrozdziale pierwszym) Autor odwołał się do obowiązujących w okresie dwudziestolecia międzywojennego aktów prawnych, np. Ustawy o ograniczeniach w spożywaniu napojów alkoholowych z 23 kwietnia 1920 r i jej nowelizacji z 27 stycznia 1922 r. (s. 129), Ustawy o ograniczeniach w sprzedaży, podawaniu i spożyciu napojów alkoholowych z 21 marca 1931 r., podał ich pełne nazwy i źródło, omówił ich zawartość. Dlatego uważam, że powyższe informacje powinny znaleźć się w dysertacji znacznie wcześniej, dzięki czemu pomogłyby osadzić w istniejącej rzeczywistości treści, przedstawiane w rozdziale drugim. Dotyczy to również treści zamieszczonych w pozostałych podrozdziałach rozdziału trzeciego.

W rozdziale czwartym w przejrzysty i wyczerpujący sposób zostały przedstawione koncepcje wychowania do trzeźwości przedstawicieli duchowieństwa, pedagogów i lekarzy. Dokonany przez Pana mgr J. Biskupskiego wybór osób – autorów projektów - uważam za jak najbardziej zasadny.

5. Forma językowa i edytorska rozprawy

Autor poprawnie posługuje się językiem pisanim. Styl rozprawy zachęca do jej przeczytania. W pracy pojawiają się jednak błędy gramatyczne i tzw. literówki. Czasami sformułowania użyte przez Autora utrudniały zrozumienie treści, np. na s. 47 Pan mgr J. Biskupski napisał, że „dzieci żydowskie spożywały wódkę częściej niż chrześcijańskie”, a w następnym zdaniu podał informację, że „dzieci wyznania mojżeszowego nie upijały się ze względów rytualnych”. Jeśli nie są to informacje ze sobą sprzeczne, a dzieci żydowskie spożywały alkohol, ale nie upijały się, pojawia się pytanie: gdzie przebiega granica pomiędzy spożyciem napoju alkoholowego, a upiciem się (zwłaszcza w odniesieniu do dzieci). Ponadto na s. 43 pod tabelą dotyczącą skutków pijaństwa występujących u pacjentów Pogotowia Ratunkowego w Warszawie znalazło się stwierdzenie: „zarówno dziewczęta, jak i chłopcy spożywający alkohol mieli znacznie gorsze wyniki w nauce niż nieletni nie pijący”, chociaż nic na ten temat nie było i być nie mogło w raporcie Pogotowia Ratunkowego. Błędy językowe i inne przeze mnie wymienione

są prawdopodobnie wynikiem pospiesznej i nieuważnej korekty, ale nie obniża to w sposób znaczący wartości pracy.

Forma edytorska nie budzi większych zastrzeżeń. Starannie przygotowane odsyłacze, konsekwentne podawanie stron przywoływanych pozycji nie tylko w przypadku cytatów, ale także wówczas, gdy autor jedynie nawiązywał do określonej publikacji, świadczą o dobrym przygotowaniu merytorycznym i rzetelności badawczej autora.

6. Konkluzja:

O wartości rozprawy świadczy aktualność podjętej w niej problematyki, ze względu na cele zarówno poznawcze, jak i praktyczne. Wprawdzie analizowany materiał źródłowy zawiera opisy sytuacji sprzed niemal stu lat, jednak pomimo upływu czasu problemu nie udało się wyeliminować z życia społecznego. Autor wykazał się dobrym przygotowaniem do samodzielnej pracy badawczej, stawiania pytań problemowych, projektowania postępowania badawczego, gromadzenia danych, dużą skrupulatnością w analizie materiałów źródłowych oraz interpretacji i wnioskowaniu.

Jednocześnie wyrażam przekonanie, że rozprawa – po uzupełnieniu, wprowadzeniu niezbędnych poprawek i starannym opracowaniu redakcyjnych – zasługuje na publikację. Stanowi ona bowiem ważne źródło wiedzy na temat zjawiska alkoholizmu w II Rzeczypospolitej oraz podejmowanych prób radzenia sobie z problemem. Dlatego jest warta upowszechnienia.

Podsumowując oceny częściowe i uwagi krytyczne przedstawione w niniejszej recenzji stwierdzam, że **przedłożona do oceny dysertacja w pełni odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim w świetle obowiązującej ustawy o stopniach i tytule naukowym. Pracę oceniam pozytywnie i wnoszę o dopuszczenie Pana mgr Jacka Biskupskiego do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.**

Barbara Kelińowska-Witek